

Szindbád úr

Márai Sándor ilyenformán emlékezik róla:

– Szindbád nem politizált, de mindenesetre ellenzéki volt. Nem meggyőződésből – jó ízlésből.

Ez pontos és méltó fogalmazás – gondolom.

Volt aztán olyan nézet is felőle, hogy ő a magyar Proust. Ez a vélelem nem tekinthető már ennyire pontosnak, ám kifejezetten méltatlannak sem. (Legfellebb némi ötletszegénységet mutat, hogy egy nagyon nagy magyar író egy ugyancsak nagyon nagy külhonos íróból eredeztessünk minden áron.)

Mert amikor Krúdy például arról ad elő, hogy egy felső-magyarországi városcsónak a templomtoronyban évszázadokkal ezelőtt megállott az óra (merthogy egy jószágos király egy haragos pillanatában levette nyájás tekintetét a városcsónról), s azóta: – Az óra egyfolytában valamely olyan időt mutat, amilyen talán soha nem is volt...

Nos, mondom, amikor Kr. Gy. úr ilyenképp fogalmaz, amikor az időt ennyire elidőtleníti (szinte az arcába vágja, hogy tulajdonképp nincs is), hát, ebben valóban van valamelyes prousti. Legalábbis annyi van, hogy a ragyogó francia művének odaadó olvasása során kitetszik: ez az a mondat, melyet egész pályája során leírni szeretett volna...

Ellenben Krúdy le is írta! Így tehát mégis valamiféle rokonságban vannak, valóban.

*

Elindult a Nyírségből egy ifjú 17 évesen; egy nagyon szép és nagyon erős ifjú, hogy felkeresse a nagyvilágot, szemügyre vegye, s feljegyezze észleleteit.

Az indulás idején kb. ennyit tudott: .

Az irodalomból azt, hogy Balázs Sándor öreg költő köpönyegében három ágrólszakadt fagyoskodó költőnemzedék telet ki.

A történelemből azt, hogy: Világosnál letették a fegyvert.

Az emberekről azt, hogy: inkább szomorúak, sem mint vidámak.

De ezt, aztán tudta!

Mondom, csupán ennyit tudott. Talán elég is. Az induláshoz. S talán a befejezéshez is.

Olvastam egyszer valahol, hogy Kr. Gy. társadalombírálatát nem eléggé éles, a dzsentrit nem ostromozza kellőképp, egyáltalán megkerülte a főkérdéseket, a valóságot álmokkal népesítette be, műve nem tartozik irodalmunk fősodrába, kívül maradt a főáramlatokon, ám de azért „egyike” legfontosabb íróinknak, mert hogy „olykor mégis...” meg a „gordonkahang...” meg, mittudomén. Már ahogy ez minálunk szokásos ítései és irodalomtudói körökben, ahol a szempontoknak, olykor butácska, olykor körmönfont (nem egyszer alantas) szempontoknak prioritása vagy a mű tényleges értéke, s az alkotó valós képessége (tehát a tények!) ellenében.

*

A dzsentrit, s a polgárt nem ostromozta kellőképp? Hallgassuk csak:

– Hát ez volna az a magyar középosztály, melyet én megmeníteni akartam? Ezek a cégéres gazemberek! (Hadd ne kelljen oldalszám idézmem számos hasonlót.)

Ez az író pontosan annyit csapott ostorával kora vezérlő társadalmára, amennyit az megért. Egy suhintással sem többet! Ugyanis sejtett valamit arról, hogy a dzsentri és a polgár elillanása után leend itten még újabb ostromozni való éppen elegendő. Oda-csapott tehát – hogy megadja a társadalomnak, ami a társadalomé, a fősodornak, ami a fősodoré –, s aztán a mellékesről beszélt. Hogy az irodalomnak is megadja azt, ami az irodalomé.

A mellékesről beszélt tehát, hogy: férfiember számára bizonyos életkorban a pörkölt mindig csak egy másik kocsmában jó, s hogy bizonyos vértolulós asszonyok a negyvenedik esztendő táján sűrűn álmodnak nagyobb méretű sárgarépával, nem egyszer hímszámmal is. S hogy egy korhely éjszaka múltán, reggel, káposztaleves élvezete után: lehet-e tovább bort inni? (E tárgyban egyébként úgy döntött: lehet, de csak veresét!)

Valóban – mellékes lenne mindez? Ha igen – akkor az élet maga is mellékes.

S így beszél még:

– Eddigi írói pályafutásom alatt kiadóm közvetlenül vagy közvetve mindig tudósítottak közönségünk gusztyusáról, szereték, ha a nők álarcban jártak és a férfiak frakkban, óhajtották, hogy bizonyos mértékben respektáljam a városi és falusi közönséget: csupa becsületes megtalálót kutassak fel regényhősnek...

S aztán:

– És talán nem is nagyon érdemesek arra a pesti nők és férfiak, hogy az ember haragba essen velük. Pesti regény! Ordenáré passzió, mint az állatkínzás.

S tovább:

– Az emberek hiányoznak könyveimből, akiket mindenkinél jobban ismerek, ugyanazért leírni nem merem őket. Nőket, férfiakat, gyermekeket: én tudom. Ha én leírnám, hogy mit éltem, szenvedtem, éreztem és körülöttem éreztek: talán egy toronyba zárnának.

Aztán mégis leírta!

A férfiakról ezt:

– Élete lefolyására nézve a legtöbb ember ferencvárosi születésű... Ez magyarra fordítva bizony, hogy azt jelenti: menthetetlenül nyárspolgárok vagyunk, hajlamaink és képességeink szerint egyaránt: a királyi herceg csakúgy, mint a barikád lázadója, aki miközben kést köszörül, pisztolyt poroz – a nyugbőren studentozik.

– A nőkről pedig így (s ezt egy életes vidéki színésznő mondotta volt nekem valaha, aki sejtetni engedte velem, ifjú redaktornak, hogy ő a Szindbád-beszélyek Melléki Ida szubrettszínésznője, kire is Szindbád úr egy vállvonósan- haragos percében így szólt):

– Kegyedék a „házakban” vannak igazán otthon: ott vége a maszkabálnak, ott lehull az álarc, ott futhatják ki igazi formájukat...

Hát igen, ismerte a férfiakat és nőket. Mindenkinél jobban – miként joggal állítja is. S volt éles társadalombírálat. Legfellebb harsány nem.

S az ironiája!

Ő már akkor tudta, amit Dürrenmatt csak a minap fogalmazott meg: ha a kor drámáját humor híján írjuk le, akkor az nem tragédia, ellenben katasztrófa.

*

S nézzük tovább. Hallgassuk csak az ígét a Vörös postakocsi útvonaláról:

– A Fest körmékbeli álfalvak rossz tekintetű lakosaikkal, újonnan épített és gondszótte házaikkal, elégedetlen, lompos, rossz útra kívánczó külvárosi nők szeméhez hasonlatos ablakokkal, elmaradoztak. Egy nyírott fülű, feketekávé tartott, Pestről eltoloncolt eb ugatott sokáig a kocsi után, mint a nagyravágyó és tehetetlen szegény hivatalnokok főnökeikről mondott rágalmak...

Hát kérem: van itt bírálat, szociológia, szociográfia – s ha épp akarom – még falukutatás is! És persze költészet. De lúdbőrdő! S mindenestől: mintha már Kafka Kastély tájékán járnánk...

S ugyane könyvből:

– A magyar vidéki vendégfogadó olyan sivár, mint egy vasúti teherkocsi. Régi újságpapírosok vannak a szekrényben, és az

ablakokból egy szomorú utcára látni, ahol sohasem nevetnek a gyerekek, és nem lehet megérteni, hogy mely okból élnek a felnőttek?

Ne feledjük, hogy e sorok írása idején tanulgatta Sámuel Beckett az ábécét! S az ötven éve elnémult „gordonkahang” már akkor A játszma vége s az Ó, azok a szép napok húrjain (is) játszott...

*

S hogy megkerülte a valóságot? S helyette a tündérit, az álmot adta elő? Szent igaz: nem volt nagy véleménye a valóságos-valóságról. (Mármint arról, amit mind közönségesen annak hiszünk, vagy amennyit belőle felfogni képesek vagyunk. Hál' Isten, jó ismeretségben állott a metafizikával – ami annak poézise, amit nem tudunk –, s ő tudósított bennünket az „igaziról”, nem csupán a „valódiról”.)

Mivel pontosan ismerte a lét valósága és a mű valósága közti különbséget.

Így beszél erről:

– Nem szeretek műveimben általában mindennapi embereket szerepeltetni. A mindennapi embereknek nincs történetük. Nagyon lenézem azokat az írókat, akik a való életet másolják. Rossz szaga van az életnek, tekintetes úr. A legtöbb író lopásból él. Ha egyebet nem lophat: elorozza a szomszédja élettörténetét.

S másutt:

– Ezek az elátkozott favágók életük végéig írnak regényt vagy verset, mindenről, sok meggyőződéssel, de kéz nélkül, a mondánivalóik oly igazak, mint a közönséges élet, és talán ezért nem érdekesek. Sími lehetne azon, hogy mily gondosan írják le nevüket és elbeszélésüket, mindig csak azt: írta: Favágó.

S még a szeretett Móricz Zsigmondról is:

– Újítása, valódisága, megemésztett zabból való parfümjé azonban elszomorít.

A realizmus ellen beszélne tehát így? Nem, az égre! Csupán a realizmus félreértése ellen. A realizmus „földi mása” ellen. (Ha szabad így mondanom.)

S hogy a tragikus iránt nem volt fogékony? Hogy a „mellékes” írása közben nem futotta erejéből drámai kulminációkra? Futotta!

Én Krúdyt korábban olvastam, mint Shakespeare-t. A Festett királyban van egy jelenet, a halott Lajos király koporsójánál. Mária és Zápolya, „a tót király” csap itt össze. Hát ez aztán tragédiás csúcspont!

Később, amikor már Shakespeare-t is olvastam, sose tudtam szabadulni az eszmétől: könnyű a nagy angolnak: Krúdy után már

igazán nem kunszt... (Ámbár, megeshetett éppenséggel, hogy Kr. Gy. úr olvasta Sh. V. urat, nem pedig fordítva...)

Dehát, ahogy mondom, én meg a Festett királyt olvastam elsősorban...

Mit tegyek most már?

*

Szemérmes író volt. Ugyanezért mindig önmagáról írt. (Egy író nekem csakis arról írjon, kit, s amit leginkább ösmer.)

Szerény író is volt. Teljes életén által egyetlen művet írt. Az életművet.

Művelt író is volt. Nem a poeta doctusok kategóriájában, akik más művelt írókon művelték ki magukat. Ellenben úgy, hogy művével új, addig senki által nem ismert műveltséget teremtett.

És magyar író volt, tehát hazafias író. Nem tüdösen, nem lihegőn, nem habzó szájjal. Feltehető: olvasta Máté evangéliumát, aki szerint nem az kedves az Atyának, aki unosuntig hajtogatja: Uram, uram! Jószerivel sose írta le, hogy „hazám”, vagy „népem”.

Ezt írta le:

– A Napraforgóban – a legmegrázóbb világi-magyar-zsoltárt, a „Csak alkonyattal ne haljak meg e tájon...” kezdetűt.

Csak sírva tudom olvasni. De aztán minden nap!

*

Gőgös nagyúr is volt. Mintegy elnézett kora, kortársai (s talán még mestersége) feje felett is. Amde egyszer ezt mondja:

– Ha költők nem volnának, még az is undorító lenne, ha egy asszony leveti a harisnyakötőjét.

Ez bizony szerelmi vallomás – a mesterség előtt, térdén állva. S pontosan tudja, hogy ő maga ki is tulajdonképp, s hogy mennyit ér. Hallgassuk csak:

– A szerkesztő az igaz író szennyes gatyáját is köteles kinyomtatni, amennyiben az úgy kívánja.

*

És gyönyörű ember volt. És kora egyik legerősebb férfiúja volt. Vert félholtra krakéler huszárkapitányt, nyegle iparlovagot. S ami leginkább kedvemre való: írástudatlan lapszerkesztőt. (Mondom, hogy nagyon nagy író volt.)

*

És költő volt – álarcban. A prózáiró álarcában.

Adyhoz – utolsó látogatásra – „litániakék délutánban” volt menendő.

S Benedek Aladár arculatán „csavartok” a ráncok.

Töröljük le most azt a könnyecseptet szemünk sarkáról, feleim, akik egyek vagyunk nagyjó-urunkban, Szindbádban.

*

S hogy „mégis”, és hogy „egyike” volt a legnagyobbaknak?

Valaha szilaj, boldogult úrfikoromban nagy filippikára készültem ezen „egyike” miatt.

Ma már csak legyintek. S minden áldott (s áldatlan) napon kezembe veszem művei egyikét... Így és ez az én megcsendült filippikám és válaszom.

*

Nem, szó sincs róla, nem volt forradalmár. Pikával, géppisztollyal, tudományos felvértezéssel semmi esetre. (Az, hogy viszont a magyar beszély és román forradalmára volt, ugyancsak nem eleve elhatározásból, ellenben tehetség természetéből ered.)

És mégis! Kérnék figyelmet! Az Ady Endre éjszakáiban így szól a költő Krúdyhoz, az őszirózsás polgári revolúció napjaiban:

– Én csak addig voltam forradalmár, amíg a tíz ujjunkon megszámlálhattuk: hányan vannak a városban forradalmárok. Nagyobb forradalmár lett itt egy nap alatt mindenki, mint mi voltunk nyolcan-tízen Pesten. Most majd én szólok fel, mert a suszterek előbb-utóbb elrontják a forradalmat.

Ez esetben a két költő talán nem szorul mentegetésre: nem a suszterekkel volt bajuk, ellenben a pancserekek, a műkedvelőkkel, az opportunistaikkal.

S ami – ez esetben – még jelentősebb: a nem-forradalmár Krúdy vállalta írásos vallomásban a „nyolc-tíz” közé tartozást! S tette ezt 1925-ben: s e tett – akkor – nem csupán „jóízlés” kérdése volt, ellenben nem közönséges bátorság kellett ehhez bizony. Készen tehát a képlet, s a behelyettesítés adva:

Jó ízlés plusz bátorság: egyenlő forradalom, forradalmárság.

*

Májusban halt meg, ötven éve, gyertyafény mellett, mindenki-től elhagyatva – amiként magyar költőhöz illik.

A halottkém szerint szívbenulásban. A halottkémek megfontolt, nagy tudományú férfiak, szavukban nincs okunk kételkedni. A halottkémnek szakmai szempontból bizonyára igaza volt. Ám az eset összes körülményei megvizsgálása után én úgy találok, hogy a halál oka más volt. Szindbád, a Nagyúr megértett valamit végérvényesen: a világot, s abban a maga helyzetét. Megértette, hogy az a világ lakhatatlan számára, s ugyanezért nem volt tovább kíváncsi semmire. Ezért úgy döntött, hogy most pedig e májusi napon meghal.

S ebben is neki volt igaza.

1983. december 23.